

Angelika Seibt

Kryminalistyczne badania porównawcze pisma a psychologia pisma

„Kriminalistik” 2004, nr 4, s. 267–272

Kryminalistyczne badanie pisma ręcznego ma na celu sprawdzenie przy użyciu specjalistycznych metod autentyczności dokumentu sporządzonego pismem ręcznym. Ekspertyza pisma opiera się na badaniu postrzegalnych cech metodami naukowo-empirycznymi. Natomiast psychologia pisma utożsamiana jest często z grafologią, mimo że różni się od niej znacznie według kryteriów naukowych. Psychologia pisma rozwinęła się w latach 60. jako ugruntowana i kontrolowana empirycznie metoda diagnostyki pisma ręcznego. Z punktu widzenia metodyki badań istnieją punkty styczności między kryminalistycznym badaniem pisma i psychologią pisma, względnie grafologią.

Eksperci pisma niejednokrotnie otrzymują zlecenia wykonania ekspertyzy grafologicznej. Z reguły chodzi tu o ekspertyzę nie grafologiczną, lecz kryminalistyczną, czyli badanie porównawcze pisma. Jakie są różnice między grafologią, psychologią pisma i kryminalistycznym badaniem porównawczym pisma? I jakie są ich punkty styczności? W praktyce praca kryminalistycznego eksperta pisma różni się od pracy grafologa lub psychologa pisma. Istnieją jednak pewne punkty wspólne, czyli kwestie interesujące dla obu tych dziedzin. Np. na fotografii widoczne są dwie kobiety, prawdopodobnie matka i córka. Młodsza obejmuje starszą. Twarze obu kobiet są podobne. Obie pochodzą z tego samego kręgu kulturowego, ale poza tym widoczne jest także podobieństwo rodzinne. Zdjęcie to

można rozpatrywać z dwóch różnych punktów widzenia: identyfikacji osób albo cech wyrażonych przez mowę ciała. Podobnie pismo ręczne można badać w różnych aspektach: może chodzić o identyfikację osoby piszącej, co jest zadaniem kryminalistycznego badania porównawczego, lub o treści, które znajdują wyraz w charakterze pisma – czym zajmuje się grafologia.

Kobiety na zdjęciu uśmiechają się. Uśmiech jest wyrazem mowy ciała, robi wrażenie sympatyczne, przyjacielskie, szczere. Twarze promieniają spokojem i zadowoleniem. Młodsza wygląda na osobę bardziej otwartą i aktywną, starsza na introwertyczkę pełną wewnętrznego spokoju. Tak samo interpretacja grafologiczna dotyczy cech i uczuć wyrażonych charakterem pisma. Pierwsze wrażenie jest najczęściej ogólne: uśmiech jest bezpośrednio zrozumiały dla większości ludzi. Następnie wrażenia stają się bardziej zróżnicowane i opisywane na różne sposoby.

W kryminalistycznym badaniu porównawczym pisma nie chodzi o wrażenie, lecz o identyfikację piszącego. Pismo ręczne stanowi więc wspólny przedmiot badania dla ekspertów pisma i grafologów. Pierwsze różnice występują jednak już podczas rejestrowania cech charakterystycznych.

Kryminalistyczne badania porównawcze pisma

Kryminalistyczne badanie pisma ręcznego służy do sprawdzania au-

tentyczności dokumentów sporządzonych pismem ręcznym. Kwestionowane pismo porównuje się z próbkami porównawczymi pisma osób znanych, stosując specjalistyczne metody.

- Najpierw przeprowadza się badania fizykotechniczne. Sprawdza się przy tym, czy na dokumencie znajdują się jakiegokolwiek ślady ewentualnie wskazujące na sfalszowanie lub podrobienie.

- Następnie wykonuje się badanie porównawcze cech pisma w próbce dowodowej i w próbkach porównawczych oraz rejestruje zaobserwowane ustalenia. Ocena znaczenia cech zgodnych przeprowadzana jest na poziomie skali priorytetów. Charakterystyczne cechy pisma określone są przez odnośne definicje.

- Po dokonaniu ustaleń przeprowadza się ich ocenę pod kątem różnych hipotez i na podstawie zestawu różnych kryteriów. Następnie formułuje się wnioski końcowe i wynik badania w postaci oceny prawdopodobieństwa.

Podczas kryminalistycznej oceny pisma ręcznego nie przywiązuje się żadnego znaczenia do jego treści. Rejestruje się jedynie widoczne zgodności lub różnice cech pisma.

Kryminalistyczne badanie pisma ręcznego obejmuje również ocenę jego wartości dowodowej. Powinna ona opierać się na zastosowaniu

możliwie najdokładniejszych metod naukowych. W tym przypadku przydatna jest naukowo-doświadczalna psychologia pisma. Praca eksperta pisma związana jest z dużą odpowiedzialnością i często pojawiają się tu kwestie egzystencjalne. W procesie cywilnym może chodzić o duże pieniądze; może nawet dojść do przymusowej egzekucji. W przypadkach podrobienia podpisu lub sfalszowania testamentu w postępowaniu cywilnym może się wiązać z procesem karnym. Świadkowie mogą być ukarani za fałszywe zeznania złożone pod przysięgą lub też nie, jeżeli widzieli np., że ktoś fałszywie podpisał, który następnie został użyty do fałszerstwa.

Kryminalistyczne ekspertyzy pisma są jawne. W postępowaniu cywilnym osoby w nim uczestniczące mogą się wypowiadać na temat ekspertyzy. Ponieważ ekspertyza najczęściej jest korzystna dla jednej ze stron, a niekorzystna dla drugiej, ocena taka jest często krytyczna. Sąd ma prawo również zarządzić osobiste przedstawienie ekspertyzy przez biegłego. W sumie biegły jest bardzo osobiście zaangażowany w swoją opinię. Ze względu na wysoką odpowiedzialność nieodwołalne jest więc, aby ekspertyza kryminalistyczna pisma oparta była na postrzegalnych cechach i wykonana metodami naukowo-empirycznymi.

Psychologia pisma

W praktyce pojęcie psychologii pisma często bywa utożsamiane z pojęciem grafologii. Stanowisko to było krytykowane m.in. przez Teuta Wallnera, który pisał: „Psychologia pisma i grafologia są często traktowane jak synonimy, mimo że wyraźnie różnią się w zakresie wymogu naukowości. Od lat 60. ub. wieku psychologia pisma w odróżnieniu od grafologii rozwija się jako udowodniona empirycznie i podlegająca kontroli metoda diagnostyki pisma ręcznego”.

Autorka artykułu w 1994 r. powiazała pojęcie psychologii pisma z przeciwstawieniem metod grafologicznych i grafometrycznych, krytycznie odnosząc się przy tym do grafometrii. W tym znaczeniu psychologia pisma bazuje na tradycyjnych teoriach grafologicznych, a równocześnie podkreśla konieczność badań empirycznych. Psychologia pisma jest więc nauką opartą na doświadczeniu.

Lothar Michel w 1984 r. wypowiedział się za uznaniem psychologii pisma za dyscyplinę podstawową i naukę empiryczną. W odróżnieniu od Wallnera nie chodziło mu jednak o diagnostykę pisma ręcznego ani diagnostykę psychologiczną osobowości, ale o badanie czynników generujących powstawanie pisma ręcznego. Jest to kolejna różnica między grafologią i psychologią pisma.

- Grafologiczne egzegezy (komentarze) lub interpretacje psychologiczne pisma mają na celu uchwycenie aspektów osobowości piszącego na podstawie wyglądu jego pisma ręcznego.

- Psychologia pisma jako dyscyplina podstawowa dąży do zbadania także tych uwarunkowań charakteru pisma ręcznego, które nie są bezpośrednio związane z osobowością, jak np. nawyki zdobyte podczas nauki w szkole, choroby i aspekty techniczne pisma (środki pisarskie).

Trzeba dodać, że czynniki te uwzględniane były już w tradycyjnej grafologii. Podczas egzegezy i interpretacji przydatne są nie tylko metody empiryczne, ale także nauki humanistyczne. Szersze rozwinięcie tego tematu nie jest jednak przedmiotem niniejszych rozważań.

Psychologia pisma jako dyscyplina podstawowa bada metodami naukowo-empirycznymi psychologiczne, fizjologiczne, techniczne i społeczne warunki wykształcania się cech pisma ręcznego. Wyniki badań psychologicznych pisma mogą w praktyce znaleźć zastosowanie

w wielu dziedzinach. Należą do nich: ogólne poradnictwo psychologiczne, poradnictwo w dziedzinie rozwoju osobowości, partnerstwa, wychowania i relacji osobistych. Można tu też wymienić terapię i diagnostykę trudności w nauce i problemów psychologicznych. Dla lepszego zrozumienia osobowości postaci historycznych i zdarzeń może też być przydatny tradycyjny grafologiczny opis osobowości. Badania z zakresu psychologii pisma mogłyby być także wykorzystywane w kryminalistycznych badaniach porównawczych pisma.

Ekspertyza

Biegli mają szczególną rolę do odegrania w postępowaniu sądowym służąc pomocą w wyjaśnieniu stanu rzeczy. Istnieją pewne ogólne zasady sprządzania ekspertyzy, do których stosują się biegli z różnych specjalizacji. Ekspertyzy dotyczące pisma muszą uwzględniać następujące komponenty: zlecenie i zleceniodawca, materiał porównawczy i jego ocena, badanie materiału dowodowego i jego ocena oraz wyniki badań. Natomiast ekspertyza grafologiczna najczęściej nie ma takiej konstrukcji. Może warto byłoby więc wprowadzić analogiczny schemat budowy także do ekspertyz z dziedziny psychologii pisma, wykonywanych np. dla firm. Mogłoby to wyglądać następująco: zleceniodawca dołącza do zlecenia pismo przewodnie, zawierające np. następujące sformułowanie: „Poszukuje się osób o silnej osobowości i umiejętności przekonywania, które sprawdziłyby się w roli akwizytorów. Pożądane cechy: staranność, dyspozycyjność, zdolności integracyjne”. Przedłożony do zbadania materiał warto poddać krytycznej ocenie pod względem ilości i jakości, aby można było stwierdzić, czy pozwoli on odpowiedzieć na zadane pytanie. Podczas wykonywania ekspertyzy należy rozróżniać aspekty fachowości i osobowości, treść dokumentów do analizy pisma ręcznego. Wynik

takiej ekspertyzy może pomóc zlece-
niodawcy w podjęciu właściwej decy-
zji, ale powinna ona być tak sformuło-
wana, aby w razie potrzeby mogła
znaleźć zastosowanie także w sądzie.

Uwarunkowania techniczne pisma ręcznego

Dla eksperta pisma oczywiste jest
rozpatrzenie w pierwszej kolejności
warunków technicznych sporządza-
nia pisma, które mogłyby mieć wpływ
na jego formę i wygląd. Należą do
nich: środki pisarskie, podłoże pisma,
podkładka, sposób trzymania środka
pisarskiego itp.

W poważnej, tradycyjnej grafolo-
gii także zwraca się uwagę na te
czynniki, o czym świadczy używanie
takich pojęć jak: pióro, obsadka, sta-
lówka itp. Obecnie pisze się częściej
długopisem niż piórem, ale środki pi-
sarskie wywierają zdecydowany
wpływ na obraz pisma, z tym że nie
ma on nic wspólnego z osobowością
piszącego. Podczas badania wpływu
charakteru osoby piszącej na wygląd
pisma może się zdarzyć, że obserwo-
wane cechy pochodzą wyłącznie od
środków pisarskich. Grafolog także
powinien uwzględnić tego rodzaju
oddziaływania.

Wpływ alkoholu

Przy badaniu pisma ręcznego na-
łogowego alkoholika zwraca uwagę
przede wszystkim prostota tego pi-
sma i niewiele indywidualnych cech
charakterystycznych. Widoczny jest
wysiłek piszącego. Linie pisma są
napięte i w niektórych miejscach
przerwane. Następstwem chronicz-
nego alkoholizmu jest drżenie rąk, co
ma wpływ na wygląd pisma. Całkiem
inny jest wpływ na pismo ręczne al-
koholu wypitego jednorazowo, oka-
zywnie, pod wpływem sytuacji. Spora-
dyczne działanie alkoholu przeważ-
nie powoduje zmniejszenie zdolności
kierowania ręką, co dotyczy także
motoryki drobnych ruchów.

Zmiana cech pisma pod wpływem parkinsonizmu

W pewnym przypadku dowodo-
wym należało sprawdzić, czy dopisek
do testamentu został wprowadzony
przez autora. Z ustaleń wynikało, że
spadkodawca cierpiał na chorobę
Parkinsona. Testament został przez
niego napisany jeszcze przed zacho-
rowaniem. Trzeba było sprawdzić,
czy dopisek został na nim umiesz-
czony po rozwinięciu się choroby.
Wiadomo z literatury, że parkinso-
nizm powoduje zmniejszenie pisma
i drżączkę (tremor).

W wyniku systematycznych badań
porównawczych ustalono z prawdo-
podobieństwem graniczącym z pew-
nością, że dopisek został umieszczo-
ny w testamencie w czasie, gdy
spadkodawca był już chory na Par-
kinsona. Analizowano niektóre wy-
cinki z dopisku i fragmenty testamen-
tu jako próbki porównawcze. Stwier-
dzono, że litery w dopisku są znacz-
nie węższe niż w testamencie. Są
one też nieco mniejsze.

Zakłócenia linii pisma

Eksperci pisma często spotykają
się z zakłóceniami linii pisma, np.
w testamentach. Wówczas na pod-
stawie całości obrazu pisma trzeba
ocenić, czy chodzi o naturalne zjawi-
ska grafomotoryczne czy o wprowa-
dzone później poprawki.

W praktyce doradztwa psychologii
pisma może się zdarzyć, że w piśmie
ręcznym występują zakłócenia biegu
linii. Analizowano wycinki pisma ręcz-
nego kandydata do pracy zawierają-
ce zaburzenia linii (niektóre widoczne
tylko w powiększeniu). Kandydat miał
już 50 lat i ubiegał się o stanowisko
kierownicze. Według doświadczeń
autora dość często zdarza się, że pi-
smo ręczne starszej kadry kierowni-
czej wykazuje zakłócenia biegu linii,
czyli objawy degradacji grafomoto-
rycznej. Oczywiście stawianie dia-
gnozy medycznej nie jest zadaniem

psychologa pisma. Wiadomo, że jest
to niemożliwe. Byłoby jednak rozsąd-
ne zwrócenie uwagi na zaobserwo-
wane zakłócenia. Na podstawie ta-
kich niewielkich objawów degeneracji
grafomotorycznej nie można bezpo-
średnio wnioskować o obniżeniu
sprawności umysłowej pracownika,
który może odznaczać się bogatym
doświadczeniem i kompetencjami za-
wodowymi oraz osobowością prede-
stynującą go do wysokich stanowisk.
Może to być jednak zwiastun nadcho-
dzących niekorzystnych zmian, co
oznacza, że nie należy przesadzać
z planami dalszego rozwoju kariery.

Sprawność manualna (wyrobień pisma)

Badaniom poddano wycinek pi-
sma ręcznego mężczyzny, który
uprzednio wielokrotnie był karany za
fałszerstwa. Pismo wykazało wysoką
sprawność linii i połączeń. Jest oczy-
wiste, że fałszerz musi dysponować
wyjątkową sprawnością manualną,
aby móc podrabiać pismo ręczne
i podpisy.

Ocena wyrobienia pisma odgrywa
też pewną rolę w kryminalistycznym
badaniu pisma. Chodzi tu o możli-
wość wykluczenia podejrzanego
o napisanie określonego tekstu – ze
względu na fakt, że jego sprawność
pisarska nie byłaby wystarczająca.
Grafolog zwraca uwagę na inne ce-
chy pisma ręcznego, które wskazują
na określoną osobowość. W krymina-
listycznym badaniu pisma takie roz-
ważania się pomija. Cechy osobowo-
ści nie odgrywają tu żadnej roli. Kry-
minalistyczna ekspertyza pisma musi
polegać na stosowaniu metod nauko-
wo-empirycznych i określonej liczby
reguł, według których ocenia się ba-
dany materiał.

Zakres zmienności

W porównawczych badaniach pi-
sma ważne jest uchwycenie zakresu
zmienności cech pisma ręcznego.

Zakres ten może być nieraz bardzo szeroki. Jeżeli do dyspozycji jest niewiele materiału porównawczego, może się zdarzyć, że stwierdza się różnicę między próbą dowodową i porównawczą, której nie uznano by przy większej ilości materiału porównawczego. W badaniach porównawczych ilość i jakość materiału porównawczego są niezwykle ważne.

W praktyce doradztwa psychologii pisma również bardzo sensowne jest korzystanie z możliwie największej liczby próbek pisma, co pozwala na rozpoznanie ewentualnych wpływów sytuacji, emocji lub rozwoju osobowości.

Podobieństwo pisma

Jeżeli w praktyce doradztwa stwierdza się, że pismo ręczne dwóch osób jest podobne, można wnioskować na tej podstawie, że osoby te mają wspólne niektóre cechy osobowości.

W kryminalistycznym badaniu pisma właśnie w wypadku podobieństwa pisma dwóch osób badanie musi być przeprowadzone szczególnie starannie i dokładnie.

Jeżeli podpisy są podobne, może to być oznaką fałszerstwa przez naśladownictwo. Ujawnia się ono w postaci niekonsekwentnego prowadzenia linii. Fałszerz usiłuje nadać podpisowi podobny wygląd do oryginału, jednak nie potrafi prawidłowo odtworzyć drobnych poruszeń ręki i fałszywie je reprodukuje.

Prawdopodobieństwo i dowód

Analizowano wycinki z listów, które pisała pewna młoda kobieta (Karin) do swego przyjaciela. Na podstawie stwierdzonego faktu utrzymywania kontaktu, treści listów, sposobu zwracania się i podpisów można wnioskować bezpośrednio, że listy pochodziły od Karin. Były to listy miłosne, w których Karin stale prosiła swego przyjaciela o pieniądze. Karin

cały czas zaprzeczała, że listy pochodzą od niej, i utrzymywała, że były one sfalszowane. Przypadek ten jest interesujący przede wszystkim z psychologicznego punktu widzenia. W jednym z listów badano dwie linijki pisma. Karin utrzymywała, że tylko one zostały napisane jej ręką. Jest to pismo w znacznym stopniu ukształtowane w szkole, odznaczające się długimi kreskami zakończeń liter. Wskazuje ono na umiejętność dostosowywania się i nawiązywania kontaktu.

Następne 3 linijki pochodziły z innego listu. Było to pismo duże i pochylone w prawo. Wskazuje ono na znaczną inicjatywność, kontaktowość i zachowanie spontaniczne o mniej-szej skłonności przystosowawczej.

Kolejne 8 linijek poddanych analizie pochodziło z następnego listu. Interesujące jest, że już sam tekst sprawił zupełnie inne wrażenie. Przede wszystkim Karin najpierw pisała manierą szkolną, co odnosiło się także do jedynego listu uznanego przez nią za własny. Nagle charakter pisma się zmienił, pismo pochylało się w lewo, brak było zakończeń liter. Pojawiały się zawijasy w lewo. Z psychologicznego punktu widzenia pismo wyrażało niechęć do kontaktu przy zachowaniu pozorowanej lub wyrażanej grzeczności.

Podobnie 4 następne linijki i ostatnich 5 linijek pochodzące z innych listów zawierały zawijasy w lewo. W piśmie tym występowały także inne cechy: w związku z pochylem w lewo i brakiem zakończeń powstawały duże odległości między słowami i rzędami. Wyraźnie widoczne były trudności z nawiązaniem kontaktu.

Przebadane próbki pisma ręcznego sugerują, że autorka cierpi na brak równowagi wewnętrznej i zdrowia psychicznego. Na podstawie ustaleń śledztwa wiadomo, że Karin leczyła się psychiatrycznie. Analiza psychologiczna pisma wskazuje na osobowość pełną sprzeczności.

Z kolei w kryminalistycznej ekspertyzie pisma rozważania na temat psychologii osobowości są niedopuszczalne, ponieważ grafologia nie dostarcza środków dowodowych dla sądu. Kryminalistyczna ekspertyza pisma musi ograniczać się do badania zauważalnych cech pisma i oceny dowodu pod kątem określonych hipotez. Przed sądem logiczne wnioskowanie nie wystarczy, chodzi o udowodnienie stanu rzeczy; jeżeli dysponuje się wystarczającą ilością materiału porównawczego o odpowiedniej jakości, można taki dowód przeprowadzić na podstawie postrzegalnych faktów.

Podsumowanie

W praktyce praca eksperta kryminalistyki pisma różni się od pracy grafologa lub psychologa pisma. W toku badania występują jednak punkty styczności, które są interesujące dla obu dziedzin. W artykule zostały one omówione w kontekście konstruowania opinii biegłego, warunków technicznych, kwestii wpływu chronicznego alkoholizmu oraz okazynego nadużycia alkoholu, zmian w piśmie na skutek choroby Parkinsona, zakłóceń linii pisma, podobieństwa pisma ręcznego różnych osób oraz zakresu zmienności pisma ręcznego pojedynczych osób.

Kryminalistyczne badanie porównawcze pisma jest nauką empiryczną. Nie ma tu miejsca na komentowanie lub interpretacje, podstawą są jedynie postrzegalne cechy charakterystyczne i zestaw reguł oceny, które muszą być uzasadnione naukowo i empirycznie.

Psychologia pisma jako dyscyplina podstawowa zajmuje się badaniem uwarunkowań psychologicznych, technik pisarskich i warunków socjalnych wpływających na obraz pisma, a w badaniach tych wykorzystuje się metody naukowo-doświadczone.

Oprac. Anna Henschke